

ДУХОВНІСТЬ ЛІТЕРАТУР СВІТУ

УДК 821.161.2-94:159.9 Старицький

Ковнік С.І.

доктор філологічних наук, професор
Криворізький педагогічний інститут
ДВНЗ «Криворізький національний університет»

СЕНСИБЕЛЬНІСТЬ АВТОБІОГРАФІЧНОГО ТВОРУ

М. СТАРИЦЬКОГО «ЗО МЛИ МИНУЛОГО»

У статті з точки зору психопоетики досліджено особливості світосприйняття малим Старицьким навколишнього світу в автобіографічному творі «Зо мли минулого». Авторка статті відзначила, що пам'ять дитини зафіксувала переважно найприємніші моменти зі свого дитинства, а саме: турботу бабусі, дорослі розмови з дідом, лагідна опіка няньки. У статті досліджено таке явище у психіці творчої особистості, як сенсильність, тобто чуттєвий рівень пізнання світу митцем. З цієї точки зору М. Старицький мав високий рівень сенсильності.

Ключові слова: психопоетика, сенсильність, автобіографічний твір.

В статье с точки зрения психоэтики исследованы особенности мировосприятия Старицким окружающего мира в автобиографическом произведении «Зо мли минулого». Автор статьи отметила, что память ребенка фиксирует преимущественно самые приятные моменты детства, а именно: заботу родных, взрослые разговоры с дедом, нежность няньки. В статье исследовано такое явление в психике творческой личности, как сенсильность, то есть чувственный уровень познания мира писателем. С этой точки зрения М. Старицкий имел высокий уровень сенсильности.

Ключевые слова: психоэтика, сенсильность, автобиографическое произведение.

The article, in terms of the features of psychopoetics, examines the worldly view of a young Starytsky presented in his autobiographical book «Out of mist of past». The author of the article highlights that the childhood memory of Starytsky, was recanting mainly the best moments from his childhood; namely his caring grandmother, the adult conversations with his grandfather, and gentle care of the nurses. In the article the author analyzed the phenomenon of sensibility of creative personalities as the sensual level of an individual's

perceived understanding of the world. From this perspective, Starytsky had a heightened sensibility and awareness.

Keywords: *psychopoetics, sensibility, autobiographical work.*

Як відомо психіка творчої особистості, а особливо її сенсильність – явища надто складні, адже чуттєве пізнання світу митцем відбувається в особливий спосіб, а його уява, світосприйняття потребують уважного аналітичного вивчення. Найкраще сенсильність митця виявляється в автобіографічних творах, в яких автор не просто самопрезентує себе, а намагається максимально щиро й відверто розкрити причини написання автобіографії, зробити акцент на історії своєї особистості.

Мета статті полягає у тому, щоб дослідити з точки зору психопоетики автобіографічний твір М. Старицького «Зо мли минулого» та визначити рівень самототожності письменника.

Уже помічено, що деякі письменники свої автобіографічні твори переважно писали за рік або за два до смерті (наприклад, М. Кропивницький, М. Черемшина та ін.). Указані автори детально розповідали про своє дитинство, юність, період становлення їх як письменників. Не став виключенням із цього ряду автобіографічний твір українського драматурга М. Старицького «Зо мли минулого».

Так, початок автобіографічної розповіді привертає увагу реципієнта тим, що М. Старицький акцентує увагу на тому, що він «*силкувався*» [Старицький 1990:362] пригадати щось з дитячих років. Такий спосіб пригадування викликає чимало запитань: Чи то автор мав погану пам'ять? Чи таким уже безрадіним було його дитинство, що важко було щось пригадати?

Автор розпочав розповідь з двох подій його дитинства, які «*врізались в пам'ять*» [Старицький 1990:362]. Одразу стає очевидно, що ці дві події справили неабияке значення на психіку дитини.

Події про які М. Старицький «силкувався» пригадати відбулися тоді, коли йому було лише два роки. А як відомо, у такому віці дитяча пам'ять фіксує тільки значущі, емоційно вагомі події, котрі не просто вразили її або ж спричинили спалах таких негативних емоцій, як страх, паніка, відчай тощо, а й спричинили серйозні психічні розлади.

Як виявилось із розповіді автора, перша подія стосувалася їхньої родинної поїздки до Опішні, коли в «колясі», в котрій мандрували Старицькі лопнуло колесо, а коні несамотовито понесли їх з гори. Саме тоді дворічний Михась пережив неймовірний страх і запам'ятав як міцно притиснула його до себе матуся. З усієї тієї пригоди дитина запам'ятала міцні мамині обійми, які дещо завуалювали пережиті негативні емоції, адже для дитини це був надійний захист.

Друга подія трапилася вже під час одвідин тітки Михайла Старицького, яка мешкала в маєтку в Опішні. У будинку тітки хлопчика страшенно налякали величезні «чорні люди» (статуї), які потім йому снилися щоночі. Страх перед чорними велетнями надовго вривався в пам'ять дитини так, що він, їдучи кожного разу до рідної тітки, повертався до пережитих почуттів.

А далі М. Старицький повів мову про свого батька Петра Івановича Старицького, який був ротмістром в уланах, а тому їм із матір'ю доводилось залишати маленького сина на декілька місяців у діда та баби.

Згодом оповідач визнав, що *«спогади мої, більш вже систематичні й ясні, починаються з шостого року, з села Кліщинець, де пробував я у Лисенків – дідуня і бабуня по матері»* [Старицький 1990:363]. З родини Лисенків, зазначив М.Старицький, *«найбільшу в моєму житті мають дядько Сашко та тітка Ліза, звичайно, після матері, яка рано вмерла; але в Кліщинцях тієї ранньої доби я пригадую лиш дідуня й бабуню, вельми вже старих, та вряди-годи молодого ще дядька Сашка»* [Старицький 1990:363]. У цілому родинний затишок і родинні стосунки мали для

хлопця величезне значення упродовж усього життя. М. Старицький обійшов увагою свої стосунки з батьками, а зробив акцент на двох рідних йому людях – дідусеві й бабусі.

М. Старицький, пригадуючи минуле, використовує таку форму: «Скільки уявляється моїй пам'яті...» [Старицький 1990:363], котра допускає дотримання певних неточностей, за які автор заздалегідь перепрошує реципієнта.

Розповідаючи про дідуса, письменник детально описав усі риси його обличчя, М. Старицький звернув увагу на дідові очі, які світилися, на його думку, безмежною добротою. Дідусь був дуже освічений, зачитувався Вольтером «*та й в душі був вольтеріанцем*» [Старицький 1990:363].

Бабусю оповідач запам'ятав прудкою і завжди заклопотаною домашніми справами. Ця жінка постійно оберігала малого Мишка, створювала доброзичливий клімат у родині.

А ще письменник підкреслив, що серед прислуги в будинку дідуні й бабуні були переважно жінки, а тому всі вони пестили малого Михайлика, виконуючи його забаганки. Добре запам'ятав М. Старицький свою няньку Палажку та її доньку Оленку, з якою вони постійно гралися, коли дідусь і бабуся відпочивали.

А із двох прислуг чоловіків йому найбільше запам'ятався кухар Лука, який навчив малого Михайлика вудити рибу.

Тобто, дитинство М. Старицького пройшло в атмосфері любові й ніжності з боку найрідніших людей, а це стало запорукою розвитку чуйності у письменника.

Чимало автор відвів уваги опису інтер'єру будинку, зосередившись на важливих предметах будинку дитинства. На перший погляд для автобіографічного твору такий опис здається дивним. Проте, як виявилось із тексту твору, М. Старицькому хотілося акцентувати увагу на тих важливих елементах інтер'єру, які принесли йому в дитинстві найбільше

задоволення. Наприклад, велетенська шафа, котру він любив більше всього. Причини цієї любові крилися не в тому, що дівчора полюбляла там ховатися від дорослого ока, а в тому, що «*дух від неї сповняв знадливими пахощами світлицю*» [Старицький 1990:365].

Життя в будинку дідуса й бабусі було тихе та спокійне – констатує автор. Гості тут бували дуже рідко, а тому дитяча пам'ять не зафіксувала помітної метушні та маячні в будинку дитинства. Письменник підкреслив, що в будинку дідуні й бабуні говорили «*по-нашому*», тобто українською мовою. А ще М. Старицькому пригадалося те, що він страшенно боявся генеральші Магденікової, яка говорили по-московськи, а її мова дуже різала малому вуху.

Хлопчик з дитинства перейняв від дідуса й бабусі модель стосунків між чоловіком і жінкою, свідком якої він був упродовж декількох років. Так, він відзначив, що бабуня прокидалася завжди вдосвіта, а дідусь «*долежував до світання*» [Старицький 1990:365]. Запам'яталося хлопчикові й те, що бабуся з ліжка вставала дуже обережно і тихесенько вкривала малого Мишка ковдрою. Такі приємні моменти бабусиної турботи чітко зафіксувалися у пам'яті дитини. Хлопчик щоранку з бабусиної опочивальні перебігав до дідусевої й там досипав аж поки не покличуть снідати.

Дитяча пам'ять зафіксувала те, як дідуня здійснював метеорологічну розвідку завдяки своїй прислузі Палажці, яка старанно йому доповідала погоду на вулиці. Дідусь, отримавши від неї усю необхідну інформацію, потім «*фундував розпорядки*». А ще хлопчик добре запам'ятав, що з усіх видів господарства дід найбільше любив садівництво та бджільництво.

У той час, як бабуня займалася господарством, дідусь з онуком мріяли про те, ким стане Михайлик, коли виросте:

– *А я буду Суворовим ?*

– Будеш, коли вчитимешся.

– А може, краще Фрідріхом Великим ? [Старицький 1990:368].

Саме дід розповідав онукові про рівність усіх людей перед Богом, застерігав його від зневаги до бідних людей, які не винні у своєму соціальному статусі. А ще дідусь змалку привчив онука до військової дисципліни, а тому завжди командував: *«Налево кругом марш !»* [Старицький 1990:370] або *«Миша, скорим шагом марш»* [Старицький 1990:372]. Ці команди поступово стали звичними для дитини. А ще хлопчик запам'ятав на все життя мудрі слова дідуся: *«Учись – наука велике щастя... от, як вмітимеш читати, то я тобі всі книжки подарю... а от них стільки добра, скільки за вік свій не знайдеш»* [Старицький 1990:372].

М. Старицький згадував, що його допитливість інколи доходила до смішного. Так, під час молитви Михайлик питав бабусю проте, чому говорять *«Отче наш хліб наш насущний дай нам днесь»* ? Адже, на думку малого, *«булка смачніша за хліб»* [Старицький 1990:370]. Під час сніданку хлопчику найцікавіше було спостерігати за тим, як бабуся варить каву. А ще йому подобалось бути замість *«мотушки»* у бабусі, яка за таку роботу давала пряника чи яблуко. Як визнав М. Старицький: *«...я ніколи не нудився такою роботою, сподіваючись завжди на нагороду»* [Старицький 1990:371].

Дитина виявляла допитливість й під час занять із навчителем-дячком. Хлопчик ставив чимало запитань до дяка, а той не знаючи що відповісти, робив зауваження малому щодо правильного поводження з книгами. Тоді Михайло чітко й категорично заявляв дякові: *«Обридло!»* [Старицький 1990:373]. А вже дорослим М. Старицький назвав таку поведінку нічим іншим, як *«вередуванням»*. Одним тільки Мишковим *«обридло»* урок з дяком не закінчувався, адже дитині хотілося попустувати і він *«нишком сіпав за поворозку ззаду дяка; окуляри спадали йому з носа, а я заливався реготом...»* [Старицький 1990:373].

У процес навчання онука інколи втручалася бабуся, яка просила дядка, щоб той відпустив погуляти її малого внука, який, на її думку, дуже втопився.

Постійна увага до дитини у будинку діда й баби Старицького згодом помітно стала набридати малому Михайлу. Особливо його *«досадувала поміч няньки за столом»* [Старицький 1990:370]. І чим дорослішим ставав хлопчик, тим йому дужче хотілося самостійності. У цьому бажанні його підтримував лише дідуня, а бабуся тримала *«сторону няньки»* [Старицький 1990:370]. Як зазначив М. Старицький, найбільше йому подобалися прогулянки з нянькою по селу, бо там він зустрічав *«товаришів-хлопців»* до яких виривався до няні й *«гасав і по токах, і по левадах, і по ліщині...»* [Старицький 1990:376].

Із особливою ніжністю Михайло Старицький згадував свою дитячу подружку Оленку, з якою він ходив до лісу по ожину, гуляв у піжмурки. Проте найбільше йому запам'яталися ті моменти, коли вони грали у війну. У цій грі Михалик уявляв себе Суворовим, Оленка була Наполеоном. Коли дівчинці набридла така гра, то Михайло міг поступитися і разом з Оленкою вони грали в ляльки. Та найбільше, згадує М. Старицький, він любив малювати. Письменник наголосив, що його ніхто не вчив малювати, а перші свої малюнки він робив шляхом перемальовування. Спочатку олівцем наводив контури, притуляючи аркуш до шибки вікна, а потім *«акварелями»* розмальовував картинки. А оскільки малий Мишко перемальовував з картин корабельників, кольорова гама на яких були помітно спотворені, то розмальовані хлопцем власні малюнки були дуже смішні. Проте вони йому дуже подобались, хоча дід й баба з цього малярства постійно сміялися.

М. Старицький підмітив й те, що з дитинства його очі *«вбирали яскраві, розмаїті фарби»* [Старицький 1990:377], а це неабияк сприяло розвитку візуальної пам'яті дитини. Хлопчик спостерігав за тим, як

коберниці перебирали кольорову вовну, а потім з неї створювали листочки, квіточки чи *«хімерний який викрутас»* [Старицький 1990:377]. Як зізнався М. Старицький: *«Я й старшим уже любив додивлятися, як гаптували на п'яльцях або як малювали: останнє й тепера мені втіху дає»* [Старицький 1990:377]

І коли після обіду дід й баба відпочивали, малий Михайло грав у різні ігри з дівчатами-коберницями. Добре запам'ятав письменник наймолодшу дівчину-коберницю на ім'я тетяна. Не зважаючи на те, що хлопцеві було лише шість років, проте він уже добре розумівся на жіночій красі: *«... Тетяна була середнього зросту, а тонесенька та гнучка, як лозиночка; очі мала лагідні та хороші, і крились вони довгими темними віями...»* [Старицький 1990:378]. А ось дочка кухаря Мокрина запам'яталася йому пихатою й кострубатою дівкою, яка до всього того була занадто грубою. Із задоволенням Михайло грав з дівчатами у перепілки, у воротаря, у піжмурки.

Тобто, характер хлопця формувався у жіночому середовищі, а це в подальшому значно розвинуло в письменника рівень інфантильності. Проте, коли траплялися хвилини відпочинку, малий Старицький з великим бажанням залишався з дідом. Розмови ж бабуні з дівчатами-коберницями були йому не цікаві.

Дід Лисенко приваблював онука своїми розповідями про минуле, бо *«його минуле було повне широких громадських картин і високого інтересу... з найбільшим захватом дідуньо говорив про “Отечественную” війну...»* [Старицький 1990:380]. А ще малому Михайлику було цікаво як дід розкладав пасьянс: *«... постерігши трохи його, й я помагав де в чім дідуневі...»* [Старицький 1990:380].

Особливо запам'яталось малому Старицькому те, як його нянька на ніч розповідала казки: *«Я, було, лежу собі під теплим укривалом, приплющивши очі, і чую як чарівні та жахливі почування мене огортають*

і несуть кудись в невідомі, басчні краї» [Старицький 1990:380]. Багата дитяча уява візуалізувала розповіді няні так, що поступово дитина засинала. На цьому автобіографічна оповідь припиняється. М. Старицький спробував презентувати у творі «Зо мли минулого» лише період дитинства.

Отже, спогади М. Старицького про дитинство в автобіографічному творі «Зо мли минулого» були спрямовані не стільки на акцентування уваги реципієнта на історії особистості автора, а скільки це була своєрідна спроба реанімації дитячих відчуттів, настроїв, емоцій. Сам спосіб пригадування свідчить про те, що письменникові хотілося детально розповісти про своє дитинство. Письменник дуже добре описав ситуативні стани власної психіки, які виникали у нього в дитинстві в залежності від умов, в які він потрапляв: «мене досадувала», «мене ця відповідь не задовольняла», «мені це обридало», «робили на злість мені» тощо. Усі ці форми презентації психіки письменника свідчать про те, що в його пам'яті закарбувалися емоційно наснажені моменти дитинства.

БІБЛІОГРАФІЯ

Старицький 1990 – Старицький М. Твори в 6-ти т. Т.6: Оповідання. Статті. Автобіографічні твори. Вибрані листи; упоряд. Л. С. Дем'янівська / М. Старицький. – К. : Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1990. – 831 с.